

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۲/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۵/۲۰

فصل نامه علمی - پژوهشی مشرق موعود

سال دهم، شماره ۴۰، زمستان ۱۳۹۵

دکترین آینده جهان در پرتو دعا‌های ندبه، افتتاح و عهد؛ دست‌آورد تحلیل محتوای کیفی

فاطمه سادات پورنقی^۱

وحید قاسمی^۲

حبیب‌رضا ارزانی^۳

چکیده

در عصر مدرن، شناخت خطرات احتمالی آینده و راه‌های وصول به آتیه بهتر در نظر بسیاری از متفکران غربی، نقشی اساسی پیدا کرد و هر یک، وجهی از آینده را عمدتاً با دیدگاه‌های اومانستی به نگارش درآوردند که به مرور زمان به چالش کشیده شد. شرایط نوپدید و لذت‌گرایی عصر پست‌مدرن نیز نامیدی و ناکامی آرمان‌شهرهای ساخته ذهن روشنفکران غرب را فرونشانند، تا این‌که در دهه‌های اخیر، سیاستمداران و نویسندگان ملهم از بینش استکبار، مهدویت شیعی برخاسته از گفتمان انقلاب اسلامی را تهدیدی جدی برای منافع آینده مغرب‌زمین قلمداد کردند. این در حالی است که تحولات دنیای معاصر و التزام به خودباوری دینی، بسیاری از اندیشمندان مسلمان را به این سمت و سو رهنمون ساخت که با اتکا به قدرت آموزه‌های اسلام، نظریاتی مستحکم برای رویکردها، ضرورت‌ها و الزامات جهان کنونی و آینده خلق کنند. از این رو این نوشتار سعی دارد برای برداشتن گامی هر چند کوچک در راستای مسائل و اهداف بیان شده، مؤلفه‌های آینده جهان در دعا‌های «ندبه»، «افتتاح» و «عهد» را با روش تحلیل محتوای کیفی، استخراج کند.

واژگان کلیدی

مهدویت، آینده جهان، آینده‌پژوهی، دعای ندبه، دعای افتتاح، دعای عهد، تحلیل محتوای کیفی.

۱. کارشناس ارشد شیعه‌شناسی - جامعه‌شناسی (نویسنده مسئول) (fs_pournaghi@ymail.com).

۲. استاد و عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان.

۳. استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی قم.

تصویر آینده جهان معمولاً از نگاه متفکران دوره مدرن و پسامدرن با برتری تکنولوژی یا قدرت انسانی و اندیشه اومانیزم به تصویر کشیده می‌شود. در توضیح این مسئله باید گفت رشد علم و تکنولوژی و سیطره علمی بر ساختارهای مادی، متفکران زیادی را بر آن داشت با پیش بینی آینده، مدیریت سرنوشت آتی جهان را نیز به دست گیرند. بدین ترتیب در دوره مدرن دونوع دیدگاه خوشبینانه انسان سالاری آینده و بدبینانه خود ویرانگری انسان به دست ساخته‌های خودش به وجود آمد که هر دو دیدگاه ریشه‌های اومانیزمی دارند. با گذر زمان، عده‌ای طعم تلخ شکست آرمان شهرگرایانه غربی و یأس و سرخوردگی متعاقب آن را چشیدند (تیلیخ، ۱۳۸۴: ۱۲۳)، عده‌ای با روی آوردن به پست مدرنیته و آمال‌هایش در نهایت نتیجه گرفتند که فرهنگ فکری پسامدرن به طرز عجیبی بی‌هنجار و لذت‌گرایانه شده است (میلنر و براویت، ۱۳۸۵: ۲۶۷). عده‌ای هم ساز ناتوانی از پیش‌بینی آینده را نواختند و اذعان کردند سمت و سوی آینده نامشخص خواهد ماند و عدم قطعیت ادامه خواهد داشت (گیبینز و ریمر، ۱۳۸۱: ۱۹۷). برخی نویسندگان به طور مشخص دکترین مهدویت شیعه را - که بی‌تأثیر از انقلاب اسلامی و دستاوردهایش نبود - چالشی فراروی آینده جهان قلمداد کردند و اذعان نمودند «خطاست که اراده انقلابی و آرزوی پرچم‌داری تهی‌دستان جهان را پدیده‌ای سطحی بینگاریم. این امر می‌تواند در نهایت نیروی انفجاری عظیمی باشد» (توال، ۱۳۸۷: ۷۹). گفتنی است در راستای اهمیت گفتمان قدرت آفرین اسلام و مواجهه آن با منافع غرب، در کنفرانس تل‌آویو در دسامبر ۱۹۸۴م / ۱۳۵۶ش که با حضور دویست شیعه‌شناس درجه یک جهان برگزار شد، یکی از مفاهیم چالش برانگیز در سطح جهان، مهدویت شیعی شناخته شد (نک: بلخاری، ۱۳۷۸).

اما با وجود این تقابل‌های جهانی، در چنین برهه حساسی، ابعاد حکومتی، مدیریتی، اجتماعی و فرهنگی موجود در معارف مهدوی کمتر مورد بحث قرار گرفته است. این در حالی است که برخی اندیشمندان مسلمان معتقدند منابع و متون دینی، غنی از مفاهیم سازگار با روح حیات و سعادت بشری و مشحون از مضامین بنیادین نظریات علوم انسانی است. به عنوان مثال آینده‌پژوهان اذعان می‌کنند: «ما معتبرترین تصویر از آینده را در اختیار داریم، باید مسئولانه آستین‌ها را بالا بزنیم و ایران اسلامی را به یکی از قطب‌های توانمند آینده پژوهی در جهان بدل کنیم» (خاشعی، ۱۳۹۱: ۱۲)؛ چراکه تصمیم‌ها و عملکردهای امروز ما واقعیت‌های فردای جهان را می‌سازد (نک: پورعزت، ۱۳۸۹: ۱۱). به ویژه در عصر حاضر که انواع گمانه‌زنی‌ها

و برخی تأملات شخصی در قالب نظریه منبع عمل بسیاری برای اجرای برنامه‌های آتیه کره زمین پذیرفته می‌شود، بسیاری از گفتمان‌های ضد دینی و مادی شکست خورده، برخی از صاحب نظران غربی لب به اعتراف گشوده و اذعان می‌دارند: «غرب نیروی مهیب مخربی است که مردم و فرهنگ‌ها را به دلایلی احمقانه‌له می‌کند که علاوه بر فرهنگ زدایی تمام سیاره و ایجاد اشکال مختلف امپریالیسم، رویای ساخت شهری آزاد را نیز می‌پروراند» (لاتوشه، ۱۳۷۹: ۱۶۰).

با این تفاسیر در دوره کنونی بیش از پیش زمینه برای ارائه مضامین دینی هموار گشته، و یکی از ضرورت‌های مهم جهان اسلام، تولید اندیشه با اتکا به قدرت آموزه‌های اسلام است (دبیرخانه ...، ۱۳۸۲: ۴۳). و پژوهش‌هایی از این دست باعث توجه محققان و نخبگان مسلمان به ظرفیت‌های بسیار بالای قدرت آینده‌ساز و تمدن محور معارف اسلام خواهد بود که خط مشی‌گذاران مؤمن و معتقد، با روشن‌گری آگاهانه و علمی، استراتژی کمک به برقراری آینده درخشان تمدن مهدوی را از هم اکنون به دست گیرند و با استخراج مفاهیم سعادت بخش آن، چراغ‌هایی را فراراه تمامی حق‌پویان و آزادگان منجی باور جهان روشن کنند و مسیرهای پویایی و بالندگی سازمان واحد جهانی را ترسیم نمایند.

هدف، پیشینه و روش پژوهش

مقاله حاضر تلاشی برای توسعه و بومی‌سازی علوم انسانی با تکیه بر علوم دینی در مواجهه با نظریات مادی‌گرایانه متفکران غرب - آن‌چنان که بیان شد - است. گفتنی است این نوشتار می‌تواند کمکی به گسترش مطالعات میان رشته‌ای از طریق پیوند روش جامعه‌شناختی تحلیل محتوای کیفی و آموزه‌های مهدوی باشد. پدید آمدن منبعی در دکترین آینده جهان و غنای آینده‌پژوهی اسلامی از دیگر اهداف این نوشتار است.

در مورد موضوع پژوهش حاضر نه تنها پیشینه‌ای کاملاً مشابه وجود نداشت، بلکه تنها پژوهش‌هایی درباره بحث مهدویت و آینده‌پژوهی موجود بود. این مطلب همان‌طور که گویای اهمیت موضوع آخرالزمان و آینده در نظر محققان کشور است، شاید به معنای کم‌رنگ بودن توجه به معارف موجود در دعاهای ندبه، افتتاح و عهد باشد.

روش‌شناسی مستندسازی راه طی شده در یک پژوهش است (پورعزت، ۱۳۹۳: ب: ۳۶) و روش مورد استفاده در استخراج مؤلفه‌های آینده جهان در این پژوهش تحلیل محتوای کیفی است که روشی برای تفسیر محتوای داده‌های متنی از طریق فرایندهای دسته‌بندی نظام‌مند، مقوله‌بندی، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده است.

دو دلیل عمده برای انتخاب این روش وجود دارد؛ یکی این که به لحاظ نظری، بزرگ‌ترین ضعف در حوزه تفکر اسلامی این است که اندیشمندان مسلمان نتوانسته یا کمتر توانسته‌اند به ایجاد ارتباطی شفاف میان سطوح آرمانی اسلام و واقعیت جامعه اسلامی دست یابند و آن را نظریه پردازی کنند (ایمان و کلاته ساداتی، ۱۳۹۲: ۴۹۶) و تفسیر متون در تحلیل محتوای کیفی به تدوین نظریه کمک می‌کند (فلیک، ۱۳۸۷: ۳۲۹)؛ زیرا در پژوهش‌های کیفی، کار پژوهشگر آن است که با به سامان آوردن گزاره‌های خبری دال بر رابطه‌ای منطقی، امکان کشف روابط جدید یا اخذ نتایج بدیع را فراهم آورد (پورعزت، ۱۳۹۳: ب: ۳۹) که چشم‌انداز پژوهش‌هایی از این دست برای بومی‌سازی علوم انسانی است.

دیگر این که تحلیل محتوای کیفی به محقق اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونه ذهنی، ولی با روش علمی تفسیر کند.

به این ترتیب هم عینیت نتایج تضمین خواهد شد و هم محقق خود، تفسیر متن را بر عهده خواهد گرفت. ضمن این که یادآور می‌شویم این روش در جایی که تحلیل کمی گره‌گشا نیست، نمود می‌یابد که مضامین محتوایی متن از طریق نگاه کمی گرایانه از دست نرود؛ ولی از آن جایی که روش به خودی خود دانش افزا نیست و میزان اعتبار هر روش نیز موقوف بر میزان اعتبار مبانی منطقی آن است (پورعزت، ۱۳۹۳: الف: ۷۱) در این پژوهش سعی می‌شود تفسیری بر اساس آیات و روایات داده شود.

تحلیل محتوای دعا‌های ندبه، افتتاح و عهد در تبیین مؤلفه‌های آینده جهان

بر مبنای بررسی‌های به عمل آمده فرازهایی از دعا‌های ندبه، افتتاح و عهد را که از نظر محتوایی دلالت بر دیدگاه این دعاها در مورد آینده جهان دارد، به عنوان جملات مبدأ انتخاب کرده‌ایم.

در این نوشتار بر اساس نظریات تحلیل محتوا، ابتدا هر عبارتی را در یک مقوله به عنوان مفهوم کلیدی قرار داده ایم و سپس مفاهیم (مقوله‌های) مشابه را در جدولی که در ادامه آن خواهد آمد، در یک مقوله هسته‌ای جای داده‌ایم. برای سهولت کار و تدوین جداولی که خلاصه و گویا باشد، از شماره (کدهای مربوط به هر جمله مبدأ) به عنوان شناسه استفاده کرده‌ایم. سپس مؤلفه‌های آینده جهان و ابعاد آن در جدول نهایی تدوین شده‌اند. به عقیده نگارنده در این تحلیل، استناد به معارف مطرح شده در دعاها علمی تلقی می‌شود؛ زیرا پایه آن علم اسلامی منبعت از قرآن است که پایه علوم بسیاری از اندیشمندان و حتی جامعه‌شناسان

مسلمان است (نک: رفیع پور، ۱۳۷۸).

جدول ۱. تحلیل محتوای فرازهای منتخب دعای ندبه

ردیف	ترجمه فرازهای منتخب از دعای ندبه (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۱	کجاست آن که برای ریشه‌کن ساختن ستمگران آماده شده است؟	قطع شدن ریشه ظالمان
۲	کجاست آن که منتظریم نادرستی و کج رفتاری های اهل عالم را به راستی و صلاح بدل کند؟	اصلاح نادرستی و کج رفتاری
۳	کجاست آن که امیدواریم ریشه ظلم و دشمنی را از عالم براندازد؟	رفع ظلم و دشمنی
۴	کجاست آن که برای تجدید واجبات و سنت های اسلام که محو و فراموش گردیده، ذخیره است؟	زنده شدن واجبات اسلام و سیره نبوی
۵	کجاست آن که برای برگرداندن دین مقدس اسلام اختیار گردیده؟	احیای اسلام راستین
۶	کجاست آن که آرزومندیم کتاب و حدود آن را احیا سازد؟	اجرای قوانین قرآن
۷	کجاست آن که اهل ایمان و نشانه های دین را زنده گرداند؟	احیای مؤمنان و نشانه های دین
۸	کجاست آن که شوکت ستمکاران و متعديان را درهم می شکند؟	فروپاشی مشروعیت غاصبانه ظالمان و متجاوزان
۹	کجاست آن که بنا و سازمان های شرک و نفاق را ویران می کند؟	ویرانی سازمان های شرک و نفاق
۱۰	کجاست آن که اهل فسق و عصیان و طغیان را هلاک و نابود می گرداند؟	نابودی فساد و گناه و تجاوز
۱۱	کجاست آن که برای قطع شاخه های گمراهی و دشمنی با حق مهیاست؟	قطع شاخه های گمراهی و دشمنی با حق
۱۲	کجاست آن که اندیشه باطل، کج رفتاری و هواهای نفسانی را نابود می سازد؟	رفع مبادی کج اندیشی و هواپرستی
۱۳	کجاست آن که ریسمان دروغ و افترا را قطع خواهد کرد؟	قطع مجاری دروغ و افترا به حق
۱۴	کجاست آن که متکبران سرکش را هلاک و نابود می گرداند؟	نابودی مستکبران سرکش
۱۵	کجاست آن که ملحدان ستیزه جو و گمراه کننده را از ریشه برکنند؟	ریشه کنی مشرکان ستیزه جو و گمراه کننده
۱۶	کجاست آن که دوستان را عزیز و دشمنان را ذلیل خواهد کرد؟	سربلندی دوستان خدا و خواری دشمنان
۱۷	کجاست آن که مردم را بر وحدت کلمه و تقوا مجتمع می سازد؟	انسجام حول محور توحید و تقوا
۱۸	کجاست آن آستانه (باب) الهی که از طریق او بندگان خدا با پروردگارشان مرتبط می شوند؟	فتح باب ارتباط بندگان با پروردگارشان
۱۹	کجاست آن وجه الله (تجلی الهی) که دوستان به سوی او روی می آورند؟	ارتباط بندگان خدا با مظهر تجلی خدا
۲۰	کجاست آن وسیله که بین آسمان و زمین پیوسته است؟	ظهور وسیله ارتباط بین انسان ها با خدا
۲۱	کجاست صاحب روز فتح (جهان) و برافرازنده پرچم هدایت در عالم؟	پیروزی جهانی توحید و اهتزاز پرچم هدایت

ردیف	ترجمه فرازهای منتخب از دعای ندبه (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۲۲	کجاست آن که پریشانی‌های خلق را اصلاح و دل‌ها را خشنود می‌سازد؟	رفع پریشانی‌های مردم و رضایت‌مندی
۲۳	کجاست آن که از ظلم و ستم امت‌ها بر پیغمبران و اولاد پیغمبران دادخواهی می‌کند؟	اجرای عدالت در مورد دشمنان انبیاء سلف
۲۴	کجاست خون‌خواه شهید کربلا؟	انتقام از خون شهیدان مظلوم
۲۵	کجاست آن که خدا او را بر متعدیان و تهمت‌زندگان پیروز و منصور می‌گرداند؟	پیروزی بر تجاوزکاران و تهمت‌زندگان

جدول ۲. استخراج مقوله‌های هسته‌ای آینده محورانه دعای ندبه

ردیف	شناسه‌ها	مقوله‌ها (مفاهیم)	مقوله‌های هسته‌ای
۱	۱-۳-۲۳-۲۴	قطع شدن ریشه ظالمان - رفع ظلم و دشمنی - اجرای عدالت در مورد دشمنان انبیاء سلف - انتقام از خون شهیدان مظلوم	اجرای عدالت برای ظالمان، دشمنان انبیا و شهیدان اسلام
۲	۱۱-۱۲-۱۳-۲-۱۰	اصلاح نادرستی و کج‌رفتاری، نابودی فساد و گناه و تجاوز، قطع شاخه‌های گمراهی و دشمنی با حق، رفع مبادی کج‌اندیشی و هواپرستی، قطع مجاری دروغ و افترا به حق	محو کج‌رفتاری، فساد، گمراهی، کج‌اندیشی، هواپرستی و عدم صداقت
۳	۴-۵-۶	زنده شدن واجبات اسلام و سیره نبوی، احیاء اسلام راستین، اجرای قوانین قرآن	احیا و اجرای قوانین اسلام و قرآن
۴	۷-۱۶	احیای ایمان و اهل آن، سربلندی دوستان خدا و خواری دشمنان	سرافرازی و تقویت دوستان خدا در عین خواری دشمنانش
۵	۸	فروپاشی مشروعیت غاصبانه ظالمان و متجاوزان	فروپاشی اقتدار غاصبان و ظالمان (طاغوت)
۶	۹-۱۴	ویرانی سازمان‌های شرک و نفاق، نابودی مستکبران سرکش	نابودی بنیان‌های شرک و استکبار
۷	۱۵	ریشه‌کنی مشرکان ستیزه‌جو و گمراه‌کننده	نابودی مشرکان
۸	۱۷	انسجام حول محور توحید و تقوا	انسجام اجتماعی بر پایه توحید و تقوا
۹	۱۸-۱۹-۲۰	فتح باب ارتباط بندگان با پروردگارشان، ارتباط دوستان خدا با مظهر تجلی خدا، ظهور وسیله ارتباط انسان‌ها با خدا	گشوده شدن راه‌های ارتباط با خدا و جانشین خدا
۱۰	۲۱-۲۵	پیروزی جهانی توحید و اهتزاز پرچم هدایت، پیروزی بر تجاوزکاران و تهمت‌زندگان	حاکمیت جهانی توحید
۱۱	۲۲	رفع پریشانی‌های مردم و ایجاد رضایت	افزایش رضایت‌مندی از زندگی

جدول ۳. تحلیل محتوای فرازهای منتخب دعای افتتاح

ردیف	ترجمه فرازهای منتخب از دعای افتتاح (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۱	خدایا چنان کن که او بتواند به کتابت دعوت کند.	دعوت آشکار به کتاب خدا

ردیف	ترجمه فرازهای منتخب از دعای افتتاح (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۲	و به دین تو قیام کند.	قیام برای دین خدا
۳	و او را همچون آنانی که قبل از او بودند بر روی زمین جایگزین گردان.	حکومت ولی خدا بر روی زمین
۴	و آن دین (اسلام) را که برایش پسندیده‌ای به دست او پابرجا کن.	استقرار دین اسلام در جهان
۵	چنان که پس از اضطرابی که داشته آسایش خاطر می‌باید.	آسایش قلب خلیفه خدا
۶	و تا خالصانه تو را بپرستد.	پرستش خدای یگانه با فراغت بال
۷	خدایا عزیزش گردان و دیگران را به او عزیز کن.	عزت ولی الله و سرافرازی دوستانش
۸	پیروزش گردان و به وسیله او یارانش را پیروز کن.	پیروزی مهدی <small>عج</small> و یارانش
۹	و پیروزی شکست ناپذیرانه‌ای را روزی اش کن.	پیروزی گسترده و شکست ناپذیر
۱۰	و به آسانی جهان را برای مهدی <small>عج</small> فتح کن.	فتح جهان به دست مهدی <small>عج</small>
۱۱	و قرار ده برایش از نزد خود حکومتی پیروزمندانه.	حکومت مقتدرانه
۱۲	خدایا به وسیله او دین خود و روش پیامبرت را آشکار ساز.	آشکار شدن قوانین اسلام و روش پیامبر <small>ص</small>
۱۳	به گونه‌ای که ناچار نباشد از ترس مردم چیزی از امور دین حق را پنهان نماید.	از بین رفتن جدال با حق
۱۴	بارخدایا! ما به سوی تو راغب در عرصه یک دولت گرامی و ارجمند می‌باشیم.	استقرار دولت گرامی و باکرامت
۱۵	که با آن اسلام و مسلمین را عزیز گردانی.	سربلندی اسلام و مسلمین
۱۶	و نفاق و منافقین را خوار و ذلیل نمایی.	سرافکنندگی منافقین و دورویان
۱۷	و ما را در آن دولت شریف از دعوت کنندگان به سوی بندگیت و از پیشوایان راه خودت قرار دهی.	قرار گرفتن پیشتازان در پست‌های مدیریتی
۱۸	و در پرتو آن دولت کریمه سرافرازی دنیا و آخرت را نصیب ما گردانی.	سرافرازی دنیوی و اخروی
۱۹	بارخدایا! هر حقیقتی که به ما شناساندی تاب تحمل حقانیتش را نیز به ما بده.	افزایش حق‌پذیری و تحمل انسان‌ها
۲۰	و آن چه را که از رسیدن به آن کوتاهی رو داشتیم تو ما را بدان برسان.	جبران کوتاهی‌ها
۲۱	خداوندا به برکت آن حضرت پراکندگی ما را جمع کن و شکاف‌ها را برطرف ساز.	اتحاد و یکپارچگی
۲۲	و پریشانی ما را با وجود او اصلاح فرما.	شادکامی و رفع تشویش
۲۳	و عده کم ما را با او بسیار گردان.	افزایش افراد جبهه حق باور
۲۴	و خواری ما را به وسیله او عزت بخش.	سرافرازی مؤمنان
۲۵	و نیازمندان ما را به او توانگری بخش.	غنای نیازمندان
۲۶	و بدهی ما را به برکت او ادا کن. و فقر ما را به وسیله او جبران فرما.	رفع قرض و بدهی و فقر
۲۷	شکاف و تفرقه ما را به وسیله او برطرف کن.	رفع تفرقه و شکاف

ردیف	ترجمه فرازهای منتخب از دعای افتتاح (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۲۸	و سختی ما را به یمن وجود او آسان کن.	آسایش زندگی موحدان
۲۹	و ما را به برکت او روسفید گردان.	آبرو و روسفیدی موعودباوران
۳۰	و دریندشدهگان ما را به یمن وجود ایشان آزاد کن.	آزادی اسرای مؤمن
۳۱	و خواسته‌های ما را به او روا کن.	تحقق اهداف و آرزوهای نیکو
۳۲	و وعده‌های ما را به او تحقق بخش.	تحقق وعده‌های بین دوستان
۳۳	و دعای ما را به او مستجاب کن.	قبولی دعاها
۳۴	و درخواست‌های ما را به خاطر او به ما عطا کن.	موهبت‌های الهی بواسطه وجود حجت خدا
۳۵	و ما را به حق حضرتش به آرمان‌های دنیا و آخرتمان برسان.	تحقق اهداف و آرمان‌های دنیوی و اخروی
۳۶	و فراتر از میل و رغبت ما به برکت آن حضرت به ما عطا کن. ای بهترین درخواست شدگان و دست بازترین عطاکنندگان.	اتصال به بحر لایزال کرم الهی
۳۷	به برکت او دردهای باطنی ما را شفا بخش.	شفای دردهای باطنی
۳۸	و به یمن وجود او خشم و کینه دل‌های ما را فرو نشان.	رفع خشم و کینه و خشنودی دل‌ها
۳۹	و به او ما را به آن حقی که مورد اختلاف است به اذن خود راهنمایی کن که تو هر که را بخواهی به راه راست هدایت فرمایی.	رفع اختلاف‌ها در سایه ظهور حق
۴۰	و به دست او ما را بر دشمنانت و دشمنان ما نصرت ده ای معبود.	پیروزی بر دشمنان با مدیریت ولی الله

جدول ۴. استخراج مقوله‌های هسته‌ای آینده محورانه دعای افتتاح

ردیف	شناسه‌ها	مقوله‌ها (مفاهیم)	مقوله‌های هسته‌ای
۱	۱-۲	دعوت آشکار به کتاب خدا، قیام برای دین خدا	نهیضت و جهاد توحیدی
۲	۱۱-۱۴-۴۰-۳-۱۰	حکومت ولی خدا بر روی زمین، فتح جهان به دست مهدی <small>عج</small> ، حکومت مقتدرانه، استقرار دولت گرامی و باکرامت، پیروزی بر دشمنان با مدیریت ولی الله	فتح جهان، پیروزی بر دشمنان و استقرار حکومت جهانی به دست ولی الله
۳	۹-۱۲-۲۳-۴-۸	استقرار دین اسلام در جهان، آشکار شدن قوانین اسلام و روش پیامبر <small>ص</small> ، پیروزی مهدی <small>عج</small> و یارانش، پیروزی گسترده و شکست ناپذیر، افزایش افراد جبهه حق باور	جهانی شدن اسلام و سبک زندگی نبوی
۴	۵-۶-۱۳	آسایش قلب خلیفه خدا، پرستش خدای یگانه با فراغت بال، از بین رفتن جدال با حق	ایجاد امنیت برای ولی خدا، پرستش خدا و اجرای حق
۵	۲۴-۲۹-۷-۱۵	عزت ولی الله و سرافرازی دوستانش، سرافرازی مؤمنان، سربلندی اسلام و مسلمین، آبرو و روسفیدی موعودباوران	سرافرازی مؤمنان و موعودباوران

ردیف	شناسه‌ها	مقوله‌ها (مفاهیم)	مقوله‌های هسته ای
۶	۲۲-۲۸	شادکامی و رفع تشویش، آسایش زندگی موحدان	شادکامی و آسایش یکتاپرستان
۷	۱۶-۳۰	سرافکندگی منافقین و دورویان، آزادی اسرای مؤمن	شرمساری منافقین و آزادی مؤمنان
۸	۱۷	قرار گرفتن پیشتازان در پست‌های مدیریتی	شایسته سالاری
۹	۳۱-۳۵ ۱۸-۲۰	سرافرازی دنیوی و اخروی، جبران کوتاهی‌ها، تحقق اهداف و آرزوهای نیکو، تحقق اهداف و آرمان‌های دنیوی و اخروی	تحقق آرمان‌های والا
۱۰	۱۹	افزایش حق‌پذیری و تحمل انسان‌ها	عقل محوری در مقابل هواپرستی
۱۱	۲۱-۲۷-۳۹	اتحاد و یکپارچگی، رفع تفرقه و شکاف، رفع اختلاف‌ها در سایه ظهور حق	انسجام و رفع اختلاف، حول محور توحید
۱۲	۲۵-۲۶	غنای نیازمندان، رفع قرض و بدهی و فقر	گسترش رفاه اقتصادی
۱۳	۳۲	تحقق وعده‌های بین دوستان	احیای مناسبات اجتماعی توحیدی
۱۴	۳۷-۳۸	شفای دردهای باطنی، رفع خشم و کینه و خشنودی دل‌ها	تأمین سلامت روحی
۱۵	۳۴-۳۶ ۳۳	قبولی دعاها، موهبت‌های الهی بواسطه وجود حجت خدا، اتصال به بحر لایزال کرم الهی	جوشش رحمت الهی به برکت ظهور ولی خدا در جهان

جدول ۵. تحلیل محتوای فرازهای منتخب دعای عهد

ردیف (شناسه)	ترجمه فرازهای منتخب از دعای عهد (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۱	خدایا به دست او کشورها را آباد کن.	آبادانی شهرها و کشورهای جهان
۲	و بندگان را به وسیله او زندگی حقیقی بخش، چراکه تو فرمودی، و گفته‌ات حق است که «در اثر اعمال مردم فساد در خشکی و دریا، نمایان شد.»	زندگی بانشاط عبادالله (حیات طیبه)
۳	خدایا ولی‌ات و فرزند دختر پیامبرت که به نام رسالت نامیده شده را برای ما آشکار کن.	ظهور فرزند و جانشین رسول خدا ﷺ
۴	او که تا به چیزی از باطل دست نیابد، مگر آن را از هم بپاشد.	فروپاشی باطل
۵	و حق را پابرجا و ثابت نماید.	تثبیت حق
۶	و خدایا او را پناهگاهی برای بندگان ستم‌دیده ات قرار ده.	امنیت ستم‌دیدگان موحد
۷	و یاور برای کسی که یاری برای خود جز تو نمی‌یابد.	نصرت بی‌پناهان
۸	و تجدیدکننده آن چه از احکام کتابت (قرآن) که تعطیل شده است.	اجرای گسترده فرامین قرآن
۹	و محکم‌کننده آن چه از نشانه‌های دینت رسیده است.	اقتدار نمادهای دینی

ردیف (شناسه)	ترجمه فرازهای منتخب از دعای عهد (جملات مبدأ)	مقوله‌ها (مفاهیم)
۱۰	و همچنین محکم کننده روش‌های پیامبرت (درود خدا بر او و خاندانش)	تحکیم سبک زندگی رسول الله ﷺ
۱۱	و بارخدایا او را از آنانی قرا ده که از حمله متجاوزان و طاغیان نگاهشان می‌داری.	امنیت حجت خدا بر روی زمین
۱۲	خدایا پیامبرت محمد ﷺ را به دیدار او و کسانی که بر پایه دعوتش از او پیروی کردند شاد کن.	(ایجاد سُرور در کل کائنات) شادی پیامبر و پیروانش
۱۳	و پس از او به درماندگی ما رحم فرما	رفع حیرت و سرگردانی مؤمنان
۱۴	خدایا این آندوه (غیبت) را از این امت به حضور آن حضرت برطرف کن.	رفع آندوه غیبت امام معصوم ﷺ از امت اسلامی

جدول ۶. استخراج مقوله‌های هسته‌ای آینده محورانه دعای عهد

ردیف	شناسه	مقوله‌ها (مفاهیم)	مقوله‌های هسته‌ای
۱	۱	آبادانی شهرها و کشورهای جهان	آبادانی کشورهای جهان
۲	۱۳-۷-۲	زندگی بانشاط عبادالله، نصرت بی‌پناهان، رفع حیرت و سرگردانی مؤمنان	زندگی بانشاط و محو بی‌پناهی و اضطراب
۳	۳	ظهور فرزند و جانشین رسول خدا برای حکومت بر زمین	حسن مدیریت (مدیریت الهی)
۴	۴-۵	فروپاشی باطل، تثبیت حق	نابودی باطل و اجرای حق
۵	۶-۱۱	امنیت ستمدیدگان موحد، امنیت حجت خدا بر روی زمین	امنیت ستمدیدگان و حجت خدا
۶	۸-۱۰	اجرای فرامین قرآن در سطح جهانی، تحکیم سبک زندگی رسول الله ﷺ	اجرای قرآن و تحکیم سبک زندگی رسول الله ﷺ
۷	۹	اقتدار نمادهای دینی - اسلامی	ارتقای فرهنگ اسلامی
۸	۱۲	(ایجاد سُرور در کل کائنات) شادی پیامبر و پیروانش	ایجاد سرور در ایمان باوران
۹	۱۴	رفع غم و آندوه عدم حضور امام معصوم ﷺ از امت اسلامی	تحقق شادی ظهور حق در جهان

جدول ۷. استخراج مؤلفه‌های آینده جهان از دعاهای ندبه، افتتاح و عهد و ابعاد آن‌ها

ردیف	مقوله‌های هسته‌ای دعاهای ندبه، افتتاح و عهد مبنی بر آینده جهان	مؤلفه‌های آینده جهان	ابعاد
۱	اجرای عدالت برای ظالمان، دشمنان انبیا و قاتلان شهیدان اسلام	تحقق عدالت	سیاسی
۲	شرمساری منافقین و آزادی مؤمنان		
۳	نابودی باطل و اجرای حق		

ردیف	مقوله‌های هسته‌ای دعاهای ندبه، افتتاح و عهد مبنی بر آینده جهان	مؤلفه‌های آینده جهان	ابعاد	
۴	فروپاشی اقتدار غاصبان و ظالمان (طاغوت)	محو شرک و استکبار	استکبار	
۵	نابودی بنیان‌های شرک و استکبار			
۶	نابودی مشرکان			
۷	احیا و اجرای قوانین اسلام و قرآن			تحقق حاکمیت جهانی صالحان
۸	حاکمیت جهانی توحید			
۹	نهضت و جهاد توحیدی			
۱۰	فتح جهان، پیروزی بر دشمنان و استقرار حکومت جهانی به دست ولی الله			
۱۱	شایسته‌سالاری			
۱۲	جهانی شدن اسلام و سبک زندگی نبوی			
۱۳	اجرای قرآن و تحکیم سبک زندگی رسول الله ﷺ			
۱۴	حُسن مدیریت (مدیریت الهی)			استقرار امنیت
۱۵	ایجاد امنیت برای ولی خدا، پرستش خدا و اجرای حق			
۱۶	امنیت ستم‌دیدگان و حجت خدا			
۱۷	محو کج رفتاری، فساد، گمراهی، کج‌اندیشی، هواپرستی و عدم صداقت	احیاء ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی توحیدی	فرهنگی	
۱۸	احیای مناسبات اجتماعی توحیدی			
۱۹	عقل محوری در مقابل هواپرستی			
۲۰	ارتقای فرهنگ اسلامی			
۲۱	تامین سلامت روحی	پایه‌ریزی رفاه اقتصادی و اجتماعی (رضایت از زندگی)	اقتصادی و اجتماعی	
۲۲	سرافرازی و تقویت دوستان خدا در عین خواری دشمنانش			
۲۳	افزایش رضایت‌مندی از زندگی			
۲۴	سرافرازی مؤمنان و موعودباوران			
۲۵	شادکامی و آسایش یکتاپرستان			
۲۶	گسترش رفاه اقتصادی			
۲۷	آبادانی کشورهای جهان			
۲۸	ایجاد سرور در ایمان باوران			
۲۹	زندگی بانشاط و محو بی‌پناهی و اضطراب			
۳۰	تحقق شادی ظهور حق در جهان			
۳۱	انسجام اجتماعی برپایه توحید و تقوا	تحقق انسجام اجتماعی توحیدی	عرفانی	
۳۲	انسجام و رفع اختلاف، حول محور توحید			
۳۳	گشوده شدن راه‌های ارتباط با خدا و جانشین خدا	تسهیل ارتباط با مبدأ هستی (رشد معنوی)	عرفانی	
۳۴	تحقق آرمان‌های والا			
۳۵	جوشش رحمت الهی به برکت ظهور ولی خدا در جهان			

دکترین آینده جهان در دعاهای ندبه، افتتاح و عهد

برای ورود به این مبحث خوب است اشاره شود معنای واژه دکترین، در زبان لاتین، آموزه و

مکتب (نک: دلاوری، ۱۳۷۸: ۱۱۳) و در فرهنگ‌نامه‌های فارسی نظریه و اندیشه (نک: معین، ۱۳۸۳: ج ۲، ۱۵۴۴) است. همچنین به مجموع آرا و مبادی فلسفی و دینی که منسوب به یکی از حوزه‌های تحقیقی باشد، دکترین گفته می‌شود (صلیبا، ۱۳۶۶: ج ۱، ۵۸۵). در این پژوهش مقصود از دکترین آینده جهان، آموزه‌های پذیرفته شده‌ای در مورد آینده جهان است که در مکتب دعا‌های ندبه، افتتاح و عهد وجود دارد و در این جا می‌تواند همان مؤلفه‌های مستخرج از دعا‌های سه‌گانه باشد که می‌تواند مبادی یا پشتوانه نظریات علمی اسلامی گردد. در این بخش برای جلوگیری از طولانی شدن مبحث تنها مؤلفه‌های اصلی مستخرج از دعا‌های مزبور را به عنوان بخش نهایی تحلیل محتوا با نگاهی تفسیرگرایانه، ضمن اشاره به کلیدواژه‌های این کار تحلیلی، با اشاره به برخی آیات قرآن، شرح می‌دهیم.

تحقق حاکمیت جهانی صالحان

از دیدگاه اسلام، تأکید صریح قرآن در آیه ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (اعراف: ۱۲۸)، دلالت بر آینده روشن جهان، تحت مدیریت صالحان دارد. همان متقیانی که خود را ملزم به پیروی از دستورات دین می‌دانند. آن‌ها در رأس مدیریت امورات جهانی قرار خواهند گرفت و حکومت تشکیل خواهند داد.

برای انجام فرامین الهی نیاز به پایگاه مدیریتی و اجرایی است که تنها در سایه ساریک حکومت دینی مقتدر میسر است. دین - قانون پروردگار - توسط پیامبران به انسان اعلام شده که بشر بتواند زندگی روحی و جسمی خود را طبق آن تنظیم نماید و با نظم عمومی جهان وجود یا کائنات هماهنگ گردد. به عبارتی خداوند حکیم آن چه را که در راستای ارتباط انسان با خدایش، خودش، انسان‌های دیگر و طبیعت، بیشترین سعادت و شادمانی را در پی خواهد داشت در کتب آسمانی و شرایع به عنوان واجب (فریضه) اعلام کرده است و در مقابل آن هر آن چه دارای بیشترین ضرر برای اوست و ناکامی‌ها و غم‌های زیادی را در نظام آفرینش برای انسان‌ها و موجودات در پی دارد، حرام اعلام کرده است؛ اما به دلیل هواپرستی‌ها و جهالت‌ها در طول اعصار و دوران‌ها و مطرود شدن دستورات و شیوه زندگی انبیاء گرد و غبار کهنگی بر روی قوانین الهی نشسته است.

از شروط استقرار حکومت صالحان، احیای دین برای اجرای قوانین حیات‌بخش آن است. قرآن آخرین نسخه از کتاب‌های آسمانی است و محققاً کامل‌تر و جامع‌تر و برای تحقق هدف اقتدار دین اسلام، باید حد و مرزهای زندگی ساز آن هم احیاء شود که این مهم صورت نمی‌گیرد،

مگر این که پرچم هدایت‌گر و پیروزمند دین در سراسر جهان برافراشته شود و در سایه‌سار حکومت الهی، عوامل قدرت زای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اخلاقی دست به دست هم می‌دهند که انسان در پرتو رحمت الهی و برکت وجود حاضر رهبر منجی و موعود الهی به آسایش روحی برسد.

محو شرک و استکبار

توحید، بزرگ‌ترین حقیقت و فلسفه وجودی ادیان بوده و بر یکتایی ذات ربوبی دلالت می‌کند. همان خدای مهربان و بدون شریکی که پیام آوران وحی را فرستاد تا بندگانش را به توحید و ارتباط با پروردگار یگانه‌شان دعوت نمایند؛ چرا که انسان‌ها تنها در سایه ایمان به یگانگی او می‌توانند روح‌شان را با ذوات مقدسه در عالم و با پروردگارشان یگانه نمایند و از عشق و رحمت بی‌نظیر الهی که نصیب موحدان می‌گردد مشعوف گردند. اما شریک قائل شدن برای خالق هستی، انحراف از جریان رودخانه منظم فطرت است و بزرگ‌ترین ظلم به خود محسوب می‌شود. خداوند در سوره لقمان می‌فرماید:

﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾؛ (لقمان: ۱۳)

قطعاً شرک ظلم بزرگی است.

هر چه شائبه پرستش غیر دارد نیز از شاخه‌های شرک است (نک: زمردیان، ۱۳۷۱: ۴۶۹). در *نهج‌الفصاحه* می‌خوانیم که شرک منشأ همه گناهان و گناه، آفت حیات طیبیه انسان است. مشرکان با دور شدن از مبدأ کائنات، به سوی تاریکی‌ها و ظلمات سقوط می‌کنند و در دره‌های خودپسندی و جهل هلاک می‌شوند و دیگرانی را هم که به آن‌ها اقتدا می‌کنند با خود می‌برند. با وجود شرک، بشر نمی‌تواند به تمامی سعادت و خوشبختی‌ای که در عالم وجود در انتظارش نشسته است دست یابد.

در عصر آینده که خداوند وعده سعادت توأم با عبادت خالصانه، به دور از تعدی و آزار کفار و مشرکان را به بندگانش داده است، مبارزه با شرک و تمامی ملزومات آن از اهم اهداف رهبر جهانی است. برای دستیابی به این آرمان، قطع پایه‌های اقتدار و مشروعیت خودساخته مستکبران مشرک و منافق، نقشی بی‌بدیل ایفا خواهد کرد؛ زیرا با از دست رفتن اقتدار سیاسی و اجتماعی سرکردگان متجاوز، ارکان حکومت‌های مشرکانه، سست، و سازمان‌ها و ساختارهای کفر و به تبع آن، حباب متورم شده الحاد و نفاق و تزویر، در عصر اعتلای توحید و صدق و راستی، نابود خواهد شد؛ چنان که در تحیت و درود به امام العصر و الزمان علیه‌السلام آمده است:

السَّلامُ عَلَیْکَ أَیُّهَا الْهَادِمُ لِبِنِیَانِ الشَّرْکِ وَالتَّفَاقُ؛ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۹۹، ۸۶)
سلام بر تو ای برکننده بنیان‌های شرک و نفاق.

تحقق عدالت

همیشه یکی از بزرگ‌ترین عوامل دورشدن از هدف آفرینش که تکامل و عشق به پاکی‌هاست، دور شدن از مرز اعتدال و فروغلتیدن در افراط و تفریط‌هاست که مصداق ظلم را پیدا خواهد کرد. ظلم با ایجاد اختلال در نظم عالم باعث می‌شود، محور آفرینش در راستای هدفی که برای آن منظور شده است - یعنی آرامش برای رسیدن به کمال مطلق - نچرخد. مراتب ظلم از تعدی به کوچک‌ترین مخلوقات الهی شروع شده و ظلم به خویشتن، ظلم به هم نوع تا قتل و فساد فراگیر در زمین را شامل می‌شود. از مهم‌ترین عوامل عدم آسایش بشر و تلخی و مرارت زندگی برای او، ظلم و ستم مستبدانی بوده که بر پایه هواهای نفسانی و وسوسه‌های شیطانی، بساط فساد و خون‌ریزی را در عالم گسترده‌اند. با قتل و کشتار، مانعی در مقابل شکوفایی روح‌های خداجو و پاک سرشت در عرصه بروز گوهرهای انسانی - دنیا - ایجاد می‌کنند.

به دلایل ذکر شده، یکی از مؤلفه‌های بنیادی شکل‌گیری جامعه جهانی و موعود آینده که خدا در قرآن وعده‌اش را داده است، تحقق عدالت است. لازمه استقرار بنیاد عدالت، انتقام از جنایتکاران و ستمکارانی است که از روی لجاج و عناد و دشمنی با دوستان خدا، دستشان به خون پاکان و نیکان عالم آغشته شده است. و تبلور کامل آن به دست ولی الله ﷺ است؛ زیرا امام معصوم ﷺ که تجلی ذات باری تعالی است، در عین رحمت و مهربانی با موحدان و صالحان، دارای صفت قهر و غضب با دشمنان خدا و ظلم پیشه‌گان و مصداق این آیه شریفه است:

﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ (فتح: ۲۹)

[مسلمانان] با دشمنان خدا دارای قهر و غضب، [ولی] با خودشان مهربان‌اند.

از دیگر الزامات تحقق عدل، احقاق حقوق مادی و معنوی مظلومان از ظالمان است. خون‌خواهی خون شهیدان و جان‌نثاران راه حق و حقیقت، علاوه بر التیام آلام مؤمنان ایجاد مانعی در مقابل فساد و تجاوز و زورگویی در جهان خواهد بود و منکران حق خواهند دانست که خدا نه تنها آخرت را سرای پاداش و جزا قرار داده است، بلکه وعده او حق است که زمین را روزی صحنه عقوبت تلخ اعمال و قیحانه بیدادگران و هم،

مظهر صفا و جلوه حق و عدالت قرار خواهد داد.

با رفع ستم، زمینه عدالت فراهم خواهد شد و مدیریت مدبرانه جانشین خدا بر روی زمین هر چه را در محل مناسب آن قرار خواهد داد. تداوم زنجیره عدالت، در گرو ریشه کن شدن ظالمان و قطع نسل ستمگران خواهد بود که عدل و داد برقرار شود و جهان روی آسایش و آرامش را ببیند و زمین عرصه تحقق آیه شریفه «فَقُطِعَ دَائِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (انعام: ۴۵)^۱ گردد.

استقرار امنیت

در امتداد اهداف یادشده، یکی از اهداف ذاتی مدیریت الهی، برقراری امنیت در زندگی انسان هاست که امنیت روانی، جسمانی، خانوادگی، امنیت شهرها، کشورها، محله‌ها و امنیت در تمامی اوقات را در بر می‌گیرد. به عبارتی بدون امنیت حتی لحظه‌ای هم نمی‌توان طعم آسایش را چشید و وجود و عدم آن بستگی مستقیم با روح و روان آدمی دارد. روح نیز به دلیل وسعتش نسبت به جسم، درد را بیشتر و عمیق‌تر احساس می‌کند و به همین دلایل یکی از بزرگ‌ترین جرم‌ها هم به خطر انداختن امنیت مردم است.

امنیت آن چنان جایگاه والایی در فرهنگ الهی انبیا علیهم‌السلام دارد که حضرت ابراهیم علیه‌السلام اولین درخواستی که برای سرزمین مکه از خدا داشتند این بود: «رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا»؛ «خداوندا! این سرزمین را امن قرار ده» (ابراهیم: ۳۵). خداوند نیز دعایش را مستجاب کرد. در پی آن، دستورات الهی مبنی بر امنیت - حتی برای جانوران موذی - در سرزمین مقدس مکه صادر شد. احساس امنیت یکی از مهم‌ترین عوامل آسایش زندگی است. گفتنی این که امنیت در کلام پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یکی از دو نعمت در دنیا و در کنار سلامتی قرار گرفته است:

نِعْمَتَانِ مَجْهُولَتَانِ الْأَمْنُ وَالْعَافِيَةُ؛ (فتال نیشابوری، بی تا: ۴۷۲)
دو نعمت است که ناشناخته است، امنیت و تندرستی.

به همین دلیل تأمین امنیت یکی از دغدغه‌های مهم انبیا و امامان علیهم‌السلام بوده است؛ چرا که در سایه امنیت است که می‌توان شکوه پرستش خالصانه خدا را درک کرد. و وجود آن زمینه‌ساز بسیاری از پیشرفت‌های مادی و معنوی و سرچشمه تحولات نیکوی اجتماعی است. اما از ابتدای بعثت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تا کنون، همه معصومین علیهم‌السلام ناچار بودند از ترس جهالت‌ها و

۱. دنباله گروه ستمکاران و اصل و نسب ایشان بریده شد و ستایش مخصوص پروردگار جهانیان است.

آدم کشی‌های حاکمان ظالم یا عدم آمادگی عقلی انسان‌ها یا مشکل بزرگ تشنت و تفرقه بین امت اسلامی، نتوانند احکام اسلام و مقررات دین را در حد کمال، اجرا نمایند؛ همان‌گونه که حضرت علی علیه السلام در دوران خلافت خود فرصت نکرد به طور کامل با امور خلاف شرع زمان خود و بدعت‌های موجود در جامعه مبارزه کند (کریمی جهرمی، ۱۳۷۷: ۱۴۸-۱۴۹).

به زبانی دیگر ائمه طاهریین علیهم السلام نتوانسته‌اند با فراغت بال و بدون در نظر گرفتن جهالت و دشمنی‌های اطرافیان، دین خدا را به همان نحوی که شایسته است پیاده و اجرا کنند؛ بلکه همیشه ناچار بوده‌اند تقیه را به کار ببرند و از قسمتی از حق به خاطر حق بزرگ‌تر از آن چشم پوشی کنند. یعنی حتی حجت‌های خدا بر روی زمین، امنیت نداشته‌اند.

اما وقتی امام موعود به صورت علنی ظاهر شود و حق را اظهار کند، از آن جایی که حق در دل‌های اهل آن در تکاپوی حضور است، موحدان شاد می‌شوند و آن‌گاه همه با هم در ترویج حق و حقیقت با نشاطی به دور از ترس تلاش می‌کنند (نک: هرنندی، ۱۳۸۳: ۱۵۹). اصل امنیت باعث اجرای فرامین الهی خواهد شد؛ دستوراتی که کاربست آن‌ها، ضامن نشاط اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی و عامل احیای حیات طیبه در گستره آفاق خواهد بود. همچنین برقراری امنیت درهای بهشت زمینی را برای عبادت خالصانه بندگان حقیقی خواهد گشود که با فراغت بال و روحی آزاد از همه اضطراب‌ها پروردگارشان را عبادت کنند. در آن عصری که حاکمی الهی از موضع قدرت و سطوت ربوبی، تمامی متجاوزان غاصب و ظالمان آدم‌کش را مقهور و مغلوب می‌کند، به استضعاف کشیده شدگان و بی‌پناهان عالم از بند ظلم‌رهایی پیدا خواهند کرد و در سایه امنیت ملکوتی ملجأ و امیدشان خواهند آسود؛ همو که داد آن‌ها را از ظالمان ستانده و آن‌ها را در نبرد با متجاوزان پیروز میدان کرده است و با مدیریت الهی، امنیت را گستره اجتماع جهانی تحقق خواهد بخشید.

احیای ارزش‌های اخلاقی و فرهنگ توحیدی

جایگاه اخلاق متعالی که طبق دستورات آسمانی پروردگار جهانیان و خالق انسان‌هاست، هیچ بدیلی در عالم امکان ندارد و حتی عبادت و علم هم نمی‌تواند خلأ اخلاق را پر کند؛ زیرا اخلاق، شیوه تعامل انسان با خدا، و رفتار آدمیان با هم‌نوعان، دیگر موجودات و حتی جمادات (طبیعت) است. اگر جمع این تعاملات و رفتارها مناسب و نیکو نباشد نه عبادت و تسبیح و نه پیشرفت‌های علمی، هیچ‌کدام او را به سعادت و خوشبختی غایی نخواهند رساند؛ چرا که روح عبادت، رفتار نیکو و علم حقیقی، علم مورد پسند ذات باری تعالی است.

در دوره پیامبر خاتم ﷺ پروردگار حکیم قابلیت حدی از بلوغ و کمال عقلی بشر را بی پاسخ گذاشت و حضرت محمد ﷺ را برای به کمال رساندن شگفتی‌ها و مکارم اخلاق مبعوث فرمود. چنان چه شخص پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید:

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ. (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۶، ۲۱۰)

با تأمل در معنای این روایت مشهور فلسفه بعثت پیامبر خاتم ﷺ و اهمیت بی نظیر نه تنها اخلاق، بلکه مکارم خُلق محمدی و ضرورت احیای ارزش‌های اخلاقی در دولت موعود اسلام روشن می‌شود.

محجور ماندن انسان از فحوای کلام الهی و سیره نبوی، باعث شد انحرافات و فساد اخلاقی، به رغم رشد علم و تکنولوژی در دنیای کنونی گستردگی فراوانی یابد. هر چه انسان به علم فارغ از دین بیشتر بها داد، به همان اندازه اتکای به نفس منهای روح خدایی‌اش بیشتر شد و سر از اومانیسم و انسان‌خدایی در آورد. اما بی‌اخلاقی، سوء اخلاق و دوری از آموزه‌های اخلاق مدارانه و حیانی، به دلیل تغایر با مسیر حرکت نظام احسن آفرینش و سیر تکوینی زندگی سعادت‌مندانه انسان، هیچ‌گاه طعم خوشبختی راستین را برای او جاودانه نمی‌کند.

طبق تحلیل محتوای این پژوهش، دامنه تنوع فسادهای اخلاقی، از افکار و تخیلات شیطانی و سوء ظن تا انحرافات زبانی و تهمت و دروغ و ارتکاب جرایم با اعضا و جوارح را شامل می‌شود. برخی از صاحبان سوء یا فساد اخلاق، از سر جهل و نادانی و لغزش، مرتکب رفتاری انحرافی می‌شوند که اگر راهنمایی مشفق، راه صحیح را به آن‌ها نشان دهد، با پشیمانی باز می‌گردند. راستی و درستی که اساس ارزش‌های اخلاقی است نهادینه خواهد شد و ناراستی، که منشأ بسیاری از گناهان است از بین خواهد رفت:

المهدی به یحق الله الکذب؛ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۱، ۷۵)

مهدی ﷺ کسی است که خدا به وسیله او دروغ را از بین می‌برد.

اما بسیاری از فاسقان تبه‌کار به دلیل مقاومت در مقابل جبهه حق، به دست نیکان و صالحان از روی زمین برداشته خواهند شد تا ریشه گناه و خیانت از بین برود و شکوفه‌های ارزش‌های اخلاقی الهی در پرتو جمال خورشید حق، مجال رشد یابند. با دمیده شدن جانی تازه در کالبد کتاب آسمانی و احکام آن، فرهنگ تقوا، درونی و نشانه‌های دین که با ایمان رابطه مستقیم دارند و تقویت‌کننده دین‌داری هستند، در ساحت جهانی همگانی خواهد شد. و در تقابلی دوسویه بر محبتان «الله» خواهد افزود:

﴿مَنْ يُعْظَمَ شَعَائِرُ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾؛ (حج: ۳۲)

و هر کسی که شعائر خدا را بزرگ دارد البته این از پرهیزگاری دل‌هاست.

دوستداران خدا که جام محبت را از دستان جلوه جمال حق می‌ستانند و طعم گوارای آن در سویدای جانشان خواهد نشست، مشتاق نشستن بر سر خوان نعمات معنوی و بهره‌مندی از دانش پنهان در سینه امامشان خواهند شد. آن‌گاه است که زمینه برای تجدید علمی که بشر در طول اعصار به آن نیاز داشته (نک: حسینی، ۱۳۹۲: ۲۴۴-۲۴۵) و سایر ائمه علیهم‌السلام قابلیت بازگویی را در مردمان عصرشان نمی‌دیدند، مهیا خواهد شد.

گفتنی است تمامی ارزش‌ها و قابلیت‌های بیان شده به صورت آنی صورت نخواهد گرفت، بلکه مقدمات آن را انسان‌هایی مهذب و تربیت شده فراهم خواهند کرد (نک: خباز القطفی، ۲۰۰۵). بر همین اساس همه انسان‌ها باید خودشان را به گونه‌ای تربیت کنند که بتوانند وسیله‌ای برای تحقق استقرار تمدن عدالت محور اسلامی و جامعه برتر آینده باشند که طبق دستورات زندگی ساز قرآن، شامل ارزشمند بودن تمامی مخلوقات الهی و ارزش ویژه انسان موحد، لزوم برادری و برابری بین انسان‌ها، زیستن مسالمت‌آمیز آن‌ها در کنار هم با وجود تفاوت بین اعتقادات، ارزشمند بودن حیات انسان‌ها، برنامه‌مند بودن زندگی و بها دادن به نشاط و شادی در کنار ارزش عبادت و مسایل معنوی، مهربانی و یاری هم‌نوع، راستی و صداقت و وفاداری و از سویی مبارزه با ظلم و بیداد و دفاع از حق مظلوم، شماتت بدی‌ها و نهی از آن است و همگی در آن دوره به طور جامع و کامل با شرایطی که برای آن بیان شد، احیا و عملی خواهد شد.

پایه‌ریزی رفاه اقتصادی و اجتماعی

رفاه اجتماعی به مجموعه‌ای از شرایط مادی و غیر مادی زندگی اجتماعی گفته می‌شود که موضوع مهم رضایت از زندگی انسان را در بر می‌گیرد. اسلام دینی با ابعاد وسیع جهانی و اجتماعی است و به تمامی ابعاد زندگی و رفاه اجتماعی، فردی، اقتصادی، سیاسی، روحی و جسمی انسان‌ها نظر داشته است. خداوند می‌فرماید:

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾؛ (بقره: ۱۸۵)

خداوند برای شما آسایش و آسانی را می‌خواهد و نه سختی و تنگی.

به همین دلیل یکی از مهم‌ترین ابعاد دولت آینده مهدوی پایه‌ریزی رفاه اقتصادی و اجتماعی است که بخشی بزرگ از آسایش و رضایتمندی از زندگی را تحت پوشش قرار می‌دهد.

رضایت و رفاهی که ریشه در توحید، تقوا و عبودیت داشته باشد تا صاحبانش را به هدف نهایی حیات، که رضایت از حق است (نک: رفیعی، ۱۳۸۲: ۲۲۳)، رهنمون گردد. در تحلیل دعاها به مسئله غنا و بی‌نیازی و عدم مقروض بودن اشاره شده است که ناظر به رفع شکاف‌های اقتصادی، فرهنگی، خانوادگی و تبعیض بین ضعیف و غنی است. رفاه اقتصادی و عمران و آبادانی شرط لازم و ضروری آسایش روحی نیست، اما تقویت‌کننده آن می‌تواند باشد. و در دولت جهانی آینده مورد توجه خواهد بود. به طور نمونه در دعای عهد می‌خوانیم:

وَأَعْمُرِ اللَّهُمَّ بِهِ بِلَادَكَ؛

خدایا! به دست او کشورهایت را آباد کن.

و بلافاصله پس از آن به زندگی حقیقی بندگان خدا تصریح شده است:

وَأَخِي بِهِ عِبَادَكَ؛

و بندگانت را به وسیله او زندگی حقیقی بخش.

همچنین از شروط لازم حیات طیبه، و آسایش در زندگی پاک، علاوه بر آبادانی ظاهری شهرها، اصلاح وضعیت اجتماعی آن نیز مدنظر است. مخصوصاً با آیه‌ای که پس از فرازهای فوق می‌آید:

فَأِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلِكَ الْحَقُّ: ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ مِمَّا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ.

یعنی اصلاح اجتماعی کشورها با از بین رفتن فسادهایی که به وسیله بشر ایجاد شده است، بنا خواهد شد و زیربنای باطنی سکونت‌گاه‌های انسانی هم، شرایط دستیابی خوبان به آسایش و رفاه اجتماعی را فراهم خواهند کرد که منشأ زندگی عبادالله خواهد بود. یکی دیگر از شروط رفاه اجتماعی، نیاز به منزلت اجتماعی یا به عبارتی اقتدار و سربلندی است. خداوند در قرآن وعده داده است:

﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾؛ (منافقون: ۸)

عزت مخصوص خدا، فرستاده خدا و مؤمنان است.

رهبر موعود جهانی به مقتضای قدرت مطلقه امامت، با مدیریت مقتدرانه و مدبرانه موعودباوران را به قله سربلندی می‌رساند، و باور خدادوستان را تعمیق می‌بخشد. در مقابل، دشمنان خدا و تحقیرکنندگان اهل ایمان، به مقتضای عمل کافران در مقابل آفتاب حقیقت،

چون ذره‌هایی ناچیز و بی‌ارزش، در پست‌ترین موقعیت‌ها قرار خواهند گرفت؛ وعده قرآن است که می‌فرماید:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ﴾ (مجادله: ۲۰)

به طور قطع آن کسانی که با خدا و رسولش مخالفت و ستیزگی می‌کنند، در زمره خوارترین مردم‌اند.

شکست و سرافکندگی ناباوران یگانگی الله و دشمنان حقانیت حق، مسرت باطنی قلب باورمندان و یقین به وعده‌های حق را در سینه‌های مؤمنان، افزون خواهد نمود. در زیارت، خطاب به امام عصر علیه السلام عرض می‌کنیم:

السلام عليك يا معز المؤمنين المستضعفين، السلام عليك يا مذل الكافرين المستكبرين.

به این ترتیب طبق آموزه‌های دعا‌های مورد مطالعه، به نظر می‌رسد، انسان، برای آمادگی روح، در گام نهادن در مسیر سفر روحانی به سوی معبود، ابتدا باید بال پروازش را سبک گرداند. در همین امتداد، آسودگی جسم از عالم ماده، ضربات ظلم و تعدی، زخم فساد و انحرافات اجتماعی، همچنین غنای روح از دغدغه جایگاه‌های نابجای شوکت و صولت زورگویان و عدم کامیابی از سرچشمه‌های رزق معنوی، مجموعه منظمی از شرایط استعداد ورود به عصر عبودیت محض و پرستش خالصانه معبود به شمار می‌آید.

تحقق انسجام اجتماعی توحیدی

شرط رهبری الهی، توان مدیریت خداگونه و متحد کردن پیروان حول محور ایمان است. در بیان اهمیت انسجام اجتماعی بر محور توحید، آیه «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران: ۱۰۳)^۱، سندی آسمانی به شمار می‌آید. خداوند با حکمت ازلی و احاطه بر منافع اتحاد و اجتماع، دستور به یکرنگی و عدم تفرقه داده است. در این باره، پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله در حدیث معراج، کلام خداوند درباره امام دوازدهم علیه السلام را بازگو می‌فرماید:

ولأطهرن الأرض بأخركم من أعدائى ... ولأنصرنه بجندی ولأمدنه بملائکتی حتی یعلن

دعوتی و یجمع الخلق علی توحیدی؛ (مؤسسه الامام الهادی، ۱۳۹۱: ۲۶۶)

قطعاً زمین را به وسیله آخرین فرد (از امامان)، از دشمنانم پاک خواهم کرد ... و قطعاً

۱. همگی [ایمان آورندگان] به ریسمان الهی چنگ زنید و متفرق نشوید.

او را به وسیله سپاهم پیروز خواهیم گردانید و او را با ملائکه‌ام یاری خواهم رساند که دعوت به سوی مرا آشکار کند و بشر را بر اساس پذیرش وحدانیت من متحد و منسجم گرداند.

اما از این رو که بعثت انبیاء و نزول کتاب‌های آسمانی همه برای تحقق تقوای الهی بوده است (نک: همتیان، ۱۳۸۸: ۱۶۹)، تا زمانی که تقوا نباشد، انسجام حول محور خدا باوری تحقق پیدا نخواهد کرد. عمومیت تقوا - به معنای خدامحوری در عمل و خویشتن‌داری از گناه - در عصر مدیریت مطلقه مهدی موعود علیه السلام قدرت بصیرت و حق‌بینی متقیان را افزون خواهد کرد و شعار ایمان حقیقی، انسجام بخش قلوب مؤمنان و موحدان خواهد شد و از مزایای اتحاد و یک‌رنگی که صفا و آسایش و برادری و دوستی خواهد بود بهره‌مند و از مضرات تفرقه و نفاق، که کینه، دشمنی، تهمت، بدزبانی، جنگ و آدم‌کشی است، برکنار خواهند بود. در پرتو وحدت و تمسک جستن به ریسمان خداوند رضایت و خشنودی پروردگار متعال هم به دست می‌آید (بدخشان، ۱۳۷۹: ۱۵۵). با این اوصاف، دین راستین خدا و کلام آسمانی به موطن اصلی‌اش بازمی‌گردد، توحید رنگ زیبای تمامی شوون جهان روشن آینده خواهد بود و شکوه «کلمة الله هی العلیاء» سراسر زمین را خواهد گرفت.

تسهیل ارتباط با مبدأ هستی (رشد معنوی)

رنگ خدا گرفتن و ارتباط با خالق هستی راز آفرینش و جان حیات است. در پرتو اتصال به ذات ربوبی است که روح اوج می‌گیرد و یکی شدن روح آدمی با سرچشمه حیات و وحدت با قیوم ازلی بالاترین لذت‌های معنوی، احساس سعادت و خوشبختی را به انسان می‌بخشد. در برخی آیات قرآن و روایات راز آفرینش انسان معرفت خدا معرفی شده است. راه رسیدن به شناخت پروردگار در حیطه ظرف وجودی او، عبادت است. حضرت داوود علیه السلام از خدا پرسید:

﴿يَا رَبِّ لِمَاذَا خَلَقْتَ الْخَلْقَ؟ قَالَ: كُنْتُ كُنْزًا مَخْفِيًا فَاحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأَعْرِفَ﴾؛ (مجلسی، ۱۴۰۴: ۱۹۹)

پروردگارا! برای چه مخلوقات را آفریدی؟ خدای متعال فرمود: گنجی پنهان بودم، دوست داشتم شناخته شوم، پس انسان‌ها را آفریدم که مرا بشناسند.

اما شناخت حق نیاز به شناسای راه دارد. و مشتاقان ذات پروردگار برای ارتباط با او به وجود انسانی مقرب و نمونه کامل تجلی صفات الهی نیازمندند. در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است:

نحن السبب بینکم و بین الله عزوجل؛ (همو، ۱۴۰۳: ج ۱، ۲۱۰۷)
ما وسیله‌ای بین شما و خدای عزوجل هستیم.

مضمون این حدیث، به معنای واسطه فیض بودن ائمه معصومین علیهم‌السلام بین خدا و انسان‌هاست (کریمی جهرمی، ۱۳۷۷: ۱۴۹). بنابراین اگر آن انسان خداگونه در بین عاشقان جمال ملکوتی و خصال محمدی مهدی موعود علیه‌السلام که زمان مدیدی را در انتظار رؤیت و مصاحبت با او به سر می‌برده، حاضر گردد، تشعشع انوار وجود حاضر او، تمام زندگی‌اش را پرتو افشانی خواهد کرد. با دیدار او به معرفت الهی نزدیک‌تر و صد چندان واله جمال مطلق ذات سرمدی می‌شوند و باب درک لذت مناجات با حق به رویشان گشوده خواهد شد.

در عصر تعالی عرفان و معنویت، قلب انسان مؤمن از شوق نیایش با خالقش به وجد خواهد آمد و فراز «الهی هب لی کمال الإنقطاع الیک؛ پروردگارا! نهایت پرواز به سوی خودت را به من ارزانی کن» خواسته دل همان مؤمنانی خواهد بود که امام موعود علیه‌السلام را سببی برای تقرب به حق و تحقق اراده الهی برای گسترده شدن توحید در جهان می‌دانسته‌اند. آن‌گاه است که طبق وعده‌های قرآنی، آن‌چه را به وصف نیاید و جز ذات باری تعالی نداند و بلندتر از آرزوها و خواسته‌هایش است را به برکت «السبب المتصل بین الأرض و السماء» به او خواهند بخشید. روح او همگام با روح ولی‌اش، هر لحظه در آسمان عبودیت خالصانه پروردگارش به پرواز درمی‌آید و صبح و شام خودش را در معرض نسیم عنایت و لطف مهربان خدایش قرار می‌دهد: «مُتَعَرِّضٌ لِنَفْحَاتِ رَوْحِكَ وَ عَطْفِكَ». از سرچشمه‌های گوارای وصول به محبوبش سیراب می‌شود و زمزمه می‌کند: «وَصَلُّكُ مَنِي نَفْسِي؛ وصال تنها آرزوی من است» و از سویدای وجود، دست نیاز به سوی معبود بی‌نیازش دراز می‌کند و فریاد می‌زند: «و فی مَحَبَّتِكَ وَ لَهْمِي وَ إِلِي هَوَاكِ صَبَابَتِي وَ رِضَاكَ بُغِيَّتِي وَ رَوْيْتُكَ حَاجَتِي؛ سرگردان محبت و دل‌باخته هوای توام، آرزویم خشنودی توست و نیازمند مشاهده تو هستم». این عبارات عاشقانه، یعنی پرستش خالصانه خدا در سایه جانشین خدا و تحقق توحید ناب؛ یعنی شعله ور شدن آتش عرفان در قلب موحد مؤمن و فتح اوج قله عبودیت و به ثمر نشستن هدف آفرینش.

نتیجه‌گیری

چنان‌که در ابتدا یادآور شدیم، مقصود از دکتترین آینده جهان، آموزه‌های پذیرفته شده‌ای در مورد آینده جهان است که در مکتبی مذهبی وجود دارد؛ ولی هنوز به شیوه علوم معاصر به نگارش نظری در نیامده است و می‌تواند پشتوانه نظریات علمی اسلامی گردد. بنابراین هرچند دستیابی به نظریه جزو آرمان‌های پژوهش‌هایی از این دست است؛ اما با روش تحلیل

محتوای کیفی به داده‌هایی که می‌توانند مبنای نظریه قرار گیرند دست یافتیم و ترسیم الگوی نظریه مستخرج از تحقیق حاضر را به آینده‌ای نه چندان دور موقوف می‌کنیم و در این جا تنها به خلاصه آموزه‌های دعاهای ندبه، افتتاح و عهد اشاره می‌نماییم.

از آن جا که دعاها از سرچشمه علم الهی نشأت گرفته‌اند، یک چشم‌انداز آرمانی با ابعاد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی - اجتماعی و عرفانی را برای آینده جهان و مردم موحد آن در نظر دارد؛ یعنی همان خدایی که وعده تحقق به ارث رسیدن کل زمین به صالحان را طبق آیه «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» داده است؛ برای رساندن انسان‌های صالح به آتیه‌ای خدامحور، تمامی ابعاد سعادت زندگی دنیوی و اخروی او را در نظر گرفته است؛ بُعد سیاسی برای این که حکومتی الهی باید امور زندگی انسان‌های موحد را اداره کند و از همان موضع قدرت و اقتدار الهی هم مسائل معیشتی، اخلاقی و مذهبی جهان یکپارچه موحد شده را در چارچوب ابعاد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی سامان دهد.

حکومت جهانی الهی آینده به اصلاح تمامی چارچوب‌های فوق نیاز دارد که وعده الهی مبنی بر پاک شدن زمین از مشرکان و گسترش توحید و پرستش ذات یگانه، با سعادت و رفاه در زمینه‌های حکومت مقتدر زمانه، اخلاق و ارزش‌های حاکم، روابط اجتماعی هنجارمند در آن دوران، رضایت از زندگی و حتی ارتباط قوی با خالق یکتا، همراه گردد.

در بحث تحلیل محتوای مجموع فرازهای دال بر آینده، در دعاهای مزبور دیدیم ارکان سعادت بخش آینده جهان: ۱. تحقق حاکمیت جهانی صالحان، ۲. محو شرک و استکبار، ۳. تحقق عدالت، ۴. استقرار امنیت، ۵. احیاء ارزش‌های اخلاقی توحیدی، ۶. پایه‌ریزی رفاه اجتماعی و اقتصادی (رضایت از زندگی)، ۷. تحقق انسجام اجتماعی توحیدی و ۸. تسهیل ارتباط با مبدأ هستی (رشد معنوی) است. آینده‌ای روشن با ویژگی‌های معلوم مثل صلح، صفا، پاکی، برابری، آسایش جسم و روح، حسن خلق، سعۀ صدر، شایسته‌سالاری، حسن مدیریت، عزت و سرافرازی خداپاوران، گسترش علم و حیانی و سیطره عشق الهی، اتحاد و همدلی، تحقق آرمان‌های والا، آبادانی شهرها و اجرای حق و نابودی باطل و هرگونه ظلم و فساد و غارت و آدم‌کشی.

از منظری دیگر، آموزه‌های جهانی دعاها و تمامی مؤلفه‌های آینده جهان با ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و عرفانی، و استقرار دین پسندیده و تحقق صلح و صفا و آرامش، آن چه را نوید می‌دهد همان جوهره آفرینش و الذِّلَّات، یعنی خداپرستی خالصانه و بندگی صادقانه در روشنای وجود ولی خداست که عشق با تمام ابعادش در عالم جلوه‌گر شود.

منابع

- ایمان، محمدتقی؛ احمد کلاته ساداتی (۱۳۹۲ش)، *روش‌شناسی علوم انسانی نزد اندیشمندان مسلمان*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بدخشان، مرتضی (۱۳۷۹ش)، *ترجمه و شرح دعای ندبه با بیان نکات مهم صرفی نحوی و بلاغی*، قم، نشر نجباء.
- بلخاری قهی، حسن (۱۳۷۸ش)، *تهاجم یا تفاوت فرهنگی*، تهران، حسن افرا.
- پورعزت، علی اصغر (۱۳۸۹ش)، *مدیریت راهبردی عصرمدار (رویکرد آینده‌پژوهانه به منافع عمومی)*، تهران، دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- _____ (۱۳۹۳الف)، *مدیریت ما، مدیریت اسلامی در پرتو نهج البلاغه امام علی علیه السلام*، تهران، انتشارات بنیاد نهج البلاغه.
- _____ (۱۳۹۳ب)، *درآمدی بر روش پژوهش علمی (فراگرد تدوین رساله پژوهشی و دفاع از آن)*، تهران، انتشارات میدانچی.
- توال، فرانسوا (۱۳۸۷ش)، *ژئوپولیتیک شیعه*، ترجمه: کتابیون باصر، تهران، ویراستار.
- تیلیخ، پل (۱۳۸۴ش)، *آینده‌ادیان*، گردآورنده: جرالده سی براونر، ترجمه: احمدرضا جلیلی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- حسینی، سید حسین (۱۳۹۲ش)، *پیمان سپیده‌دمان*، تهران، مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر.
- خاشعی، رضا (۱۳۹۱ش)، *سفر به آینده (آینده‌پژوهی، مفاهیم، مبانی و روش‌ها)*، تهران، هنر رسانه اردیبهشت.
- خباز القطیفی، السید منیر (۲۰۰۵م)، *فی ظلال دعاء الإفتتاح*، قم: مکتبه فدک.
- دبیرخانه دین پژوهان کشور (۱۳۸۲ش)، *جهانی‌شدن و دین، جهان‌گرایی و جهانی‌سازی*، قم، بی‌نا.
- دلاوری، رضا (۱۳۷۸ش)، *فرهنگ لغات و اصطلاحات علوم سیاسی و روابط بین‌الملل*، تهران، انتشارات دلاوری.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸ش)، *آناتومی جامعه: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی*، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- رفیعی، سید جعفر (۱۳۸۲ش)، *شرح و تفسیر دعای ندبه*، قم، مؤسسه یاران قائم علیه السلام.
- زمردیان، احمد (۱۳۷۱ش)، *ندبه و نشاط (شرحی بر دعای ندبه)*، تهران، دفتر فرهنگ نشر اسلامی.

- صلیبا، جمیل (۱۳۶۶ش)، فرهنگ فلسفی، ترجمه: منوچهر صانعی دره‌بیدی، تهران، انتشارات حکمت.
- فتال نیشابوری (بی‌تا)، روضة الواعظین، تحقیق: سیدمحمد مهدی سیدحسین الخراسان، منشورات الشریف الرضی، قم.
- فلیک، اووه (۱۳۸۷ش)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه: هادی جلیلی، تهران، نشر نی.
- کریمی جهرمی، علی (۱۳۷۷ش)، زمزمه عاشقان (شرح دعای افتتاح)، قم، نشر راسخون.
- گیبینز، جان آر؛ بو ریمر (۱۳۸۱ش)، سیاست پست مدرنیته، ترجمه: منصور انصاری، تهران، گام نو.
- لاتوشه، سرژ (۱۳۷۹ش)، غربی‌سازی جهان، ترجمه: فرهاد مشتاق‌صفت، تهران، سمت.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۹ش)، زادالمعاد (توشه آخرت)، ترجمه: سید حسن موسوی، قم، جلوه کمال.
- _____ (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم.
- _____ (۱۴۰۴ق)، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- معین، محمد (۱۳۸۳ش)، فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر، چاپ بیست و یکم.
- مؤسسه الامام الهادی (۱۳۹۱ش)، دعاء الندبة و توثيقه من الكتاب والسنة، قم، پیام امام هادی علیه السلام.
- میلنر، اندرو؛ جف براویت (۱۳۸۵ش)، درآمدی بر نظریه فرهنگی معاصر، ترجمه: جمال محمدی، تهران، ققنوس.
- همتیان، علی اصغر (۱۳۸۸ش)، شرحی نو بر دعای ندبه، تهران، بنیاد فرهنگی حضرت موعود علیه السلام.

